

KRAJCSÍR LUKÁCS

krajcsir89@gmail.com
PhD-hallható (SZTE BTK)

Az 1955-ös csehszlovák–egyiptomi fegyvervásárlási egyezmény és következményei: Nasszer „keleti nyitása”

*The Czech-Egyptian Arms Deal in 1955 and its Consequences:
the “Eastern” Opening of Nasser*

Abstract One of the most important aims of Cairo between 1952 and 1955 was the modernisation of Egyptian army. In this time, the entire foreign policy of the Egyptian government was subordinated to this goal. First, they tried to come to an agreement with the United States, but because of the strict conditions of the Americans Gamal Abdel Nasser turned to the USSR for arms. The Kremlin did not reject the Egyptian approach, but they were cautious, so they involved a third mediating party in the 1950s: Czechoslovakia. This study aims to present the road to the Egyptian-Czechoslovakian arms deal, with a special regard to the reason why Nasser decided for the Soviet arms, why he had refused the American conditions and the consequences that the arms deal caused.

Keywords Egypt, arms trade, Soviet union, Czechoslovakia

DOI 10.14232/belv.2015.3.3

<http://dx.doi.org/10.14232/belv.2015.3.3>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Krajcsír, Lukács (2015): Az 1955-ös csehszlovák–egyiptomi fegyvervásárlási egyezmény és következményei: Nasszer „keleti nyitása”. *Belvedere Meridionale* 27. évf. 3. sz. 23–33. pp

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

Bevezetés

Mohamed Murszi egyiptomi elnök 2013 nyarán bekövetkezett bukása óta jelentős változáson megy keresztül az egyiptomi külpolitika. Habár már a Muszlim Testvériség vezetője is fontosnak tartotta Kairó függésének csökkentését Washingtontól, és olyan országokkal igyekezett szorosabbra fűzni a kapcsolatokat, mint Irán vagy Kína, de Egyiptom eltávolodása az Egyesült Államoktól igazán csak 2013-ban vette kezdetét. Ez év októberében a Fehér Ház leállította az Egyiptomnak szánt 1,3 milliárd dollárnyi katonai segílyt, ami súlyosan érintette az egyiptomi haderőt: nem kapták meg a 120 db M1 Abrahams nehézpáncélost, a 20 db F-16-os vadászpilótát, a 12 db Harpoon rakétát és a 10 db AH-64 Apache támadóhelikoptert. Az egyiptomi hadseregnek rendkívül fontos lett volna különösen a helikopterek beszerzése, mivel Hoszni Mubarak 2011-es bukása óta kiújultak a harcok a szélsőséges iszlámista és militáns csoportokkal a Sínai-félszigeten, valamint Kairónak az egyre súlyosbodó líbiai helyzet miatt a nyugati határszakaszra is jobban oda kell figyelnie. Mivel Egyiptomnak égető szüksége volt a fegyverekre, ezért olyan országot kezdett el keresni, amely hajlandó – kizárólag kereskedelmi alapon, komoly politikai feltételek nélkül – hadieszközöket szállítani.

Hamarosan megtalálták a tökéletes üzletfelet: Oroszországot. 2013 novemberében Szergej Sojgu orosz védelmi miniszter, két nappal később pedig Szergej Lavrov külügyminiszter is Kairóba utazott, hogy tárgyaljon az egyiptomi átmeneti kormánnyal és a katonai vezetéssel. A tárgyalások során szóba került az esetleges fegyvervásárlási szerződés megkötése: az oroszok felújított Mi-35 helikoptereket, MiG-29M/M2 vadászgépeket, páncélosok elleni és légvédelmi rakétákat ajánlottak fel. Habár akkoriban Kairó a pénzügyi gondjai miatt nem tudta megvenni a repülőgépeket és helikoptereket, de az előzetes fegyvervásárlási szerződés egyértelmű üzenet volt az Egyesült Államoknak, hogy a nilusi ország szükség esetén mástól is hajlandó beszerezni a fegyvereket.

Azonban az USA később sem volt hajlandó változtatni a korábbi álláspontján. Az amerikai katonai segíly átutalásának elhalasztása, a többször beígért, majd visszatartott Apache-64-es helikopterek, az Obama-adminisztráció gyakori bírálatai, a betiltott Muszlim Testvériség elleni perek és tagjainak tömeges halálos ítéletei, valamint Kairó gyakori beavatkozásai líbiai eseményekbe mind oda vezettek, hogy Egyiptom még inkább távolodni kezdett az Egyesült Államoktól, s egyre inkább közeledni kezdett Oroszországhoz.¹ Végül Egyiptom 2014. szeptember 17-én – akkor még előzetesnek számító – fegyvervásárlási szerződést kötött egy orosz hadiipari vállalattal (a Rosoboronexporttal), amelynek értéke elérte a 3,5 milliárd dollárt és nemcsak rakéták és lőszeresek voltak a szerződésben, hanem Mi-35-ös harci helikopterek, Mi-17-es szállító- és támogatóhelikopterek, illetve MiG-29 vadászpilóták is. Ezután Egyiptom és Oroszország között nemcsak a biztonságpolitikában, hanem más dimenziókban is komoly együttműködésekre került sor. Ezek tükrében – a nemzetközi médiában és az elemzők körében egyaránt – többször felmerültek olyan korántsem alaptalan kérdések, miszerint vajon Egyiptom „elveszett-e” az Egyesült Államok számára. Kairó ismételten Moszkva egyik legfontosabb szövetségese lett a régióban? Az egyiptomi vezetés számára a fegyvervásárlás tényleg annyira releváns és domináns kérdésnek számít, hogy háttérbe szorít minden más területet, s ez határozza meg a külpolitikáját?

¹ Reutersnek nyilatkozó forrás szerint „a támadó helikopterek néhány héttel ezelőtt érkeztek meg Egyiptomba”. Ugyanakkor a helikopterek leszállításának pontos időpontja és módja nem került szóba, sem Washington, sem pedig Kairó hivatalosan nem erősítette meg a híreket. „Egyptreceives...”

Választ ezekre a kérdésekre a közeljövőben fogunk kapni, de már most támpontot adhat, hogy a fegyvervásárlás fontossága, az egyiptomi külpolitikát meghatározó szerepe és a viták nem példa nélküliek a modern Egyiptom történelmében. Ugyanis 1952 és 1955 között Kairó egyik legfontosabb célkitűzése volt az egyiptomi hadsereg modernizálása. Akkoriban az ország – akárcsak most – gyakorlatilag ez alá rendelte be az egész külpolitikáját: azzal a nagyhatalommal vagy országgal, amely hajlandó fegyvereket szállítani Egyiptomnak, fogja a vezetés szorosabbra fűzni a kapcsolatait. A Szabad Tisztek nevű csoport eleinte az Egyesült Államoknál próbálkozott, de mivel Washington kemény feltételeket szabott, Gamal Abdel Nasszer inkább a Szovjetunió felé fordult fegyverekért. A Kreml nem volt elutasító Nasszer kéréseit illetően, ugyanakkor óvatosan közeledett Kairó felé, mivel nem akarta, hogy a nyugati világ, mintegy ellenlépés gyanánt, felfegyverezze a közel-keleti szövetségeseit. Ezért szükség volt egy közvetítő állam szerepére, amelyet az 1950-es években Csehszlovákia töltött be.

A tanulmány célja, hogy röviden bemutassa a csehszlovák–egyiptomi fegyvervásárláshoz vezető utat, különösen azt, hogy Nasszer miért döntött a szovjet típusú nehézfegyverek mellett, s miért utasította el az amerikai feltételeket, valamint ez milyen következményekkel járt nemcsak a két ország történelmére, hanem az egész régióra nézve.

A Szabad Tisztek külpolitikai útkeresése

Egyiptomban 1952. július 23-án a Szabad Tisztek nevű katonai csoport megdöntötte az 1936 óta uralkodó Fárúk király uralmát és véget vetett a monarchiának. A mozgalom célja az volt, hogyha egy kicsit megkésve is, de az észak-afrikai ország rátérjen a modernizáció útjára. A katonáknak komoly politikai, gazdasági és társadalmi elképzeléseik voltak, s a végcéljuk az volt, hogy Egyiptom legyen az arab világ vezető nagyhatalma. Ehhez azonban szükség volt a fejlett és erős egyiptomi hadsereg létrehozására is, mivel a tiszti csoport vezetője, Nasszer kiemelt célként jelölte meg az egyiptomi hadsereg modernizálását és az új, fejlettebb hadieszközök beszerzését, ami a Szabad Tisztek politikai programjának egyik legfontosabb pontja lett.²

Nasszer legelőször abban bízott, hogy ez a potenciális fegyverellátó, amely majd pártolja és segíti a modern egyiptomi haderő megszületését, az Egyesült Államok lesz. Ezenfelül abban is bíztak, hogy Washington nemcsak az esetleges fegyvervásárlásokban lesz partner, hanem London ellensúlyozásában is, mivel tartottak attól, hogy Nagy-Britannia nem lesz hajlandó kivonulni a Szezi-csatorna térségéből. Az Egyesült Államokkal való viszony javítása érdekében a Szabad Tisztek Mohamed Nagíb tábornokot nevezték ki Egyiptom első államfőjévé, aki széles körben ismert volt Amerika-barátságáról és demokratikus nézeteiről. Két hónappal a hatalomátvétel után, szeptember 18-án Nagíb személyesen találkozott Jefferson Caffery amerikai nagykövettel, s a beszélgetés során többször is biztosította őt kommunizmusellenességéről és az Amerika iránt érzett szimpátiájáról.³ Ugyanakkor a fegyvervásárlási tárgyalások rendkívül lassan haladtak és nem sikerült komoly áttörést elérni. Már mindjárt az első komolyabb tárgyalás kudarcba ful-

² A Szabad Tisztek további politikai programja röviden: az államszervezet megreformálása, a feudális viszonyok megszüntetése, földosztás, államosítás, a kommunisták és az iszlámisták elleni harc, agrárreform-program meghirdetése, az állami szuverenitás megteremtése, nemzeti termelési szervezetek és bankok létesítése, nagy fejlesztési projektek (Asszuáni-gát), az egyiptomiak életszínvonalának növelése és a nyomor csökkentése, szociális és egészségügyi reformok meghirdetése.

³ KALMÁR 2009. 128.

ladt. Nasszer 1953 januárjában kiküldte a külügyminiszterét Washingtonba, hogy véglegesítse az esetleges szerződést, csakhogy az amerikai vezetés hivatkozva arra, hogy Eisenhower elnök csak a beiktatása után hajlandó foglalkozni az egyiptomi kéréssel, nem folytatott megbeszélést az egyiptomi delegációval. Anvar Szadat visszaemlékezései szerint ez annyira „megviselte” Nasszert, hogy ezek után megkérdőjelezte „az amerikai segítségek és ajánlatok őszinteségét”.⁴ John Foster Dulles amerikai külügyminiszter 1953 elején közel-keleti körúton vett részt és az első megállóhelye Egyiptom volt. Biztosította Nagíbót, hogy hamarosan megérkezik a katonai és a pénzügyi segély. Azonban hónapok teltek el és a Dulles által beígért hivatalos amerikai segélyek még mindig nem érkeztek meg Egyiptomba. Ez tovább növelte Nasszer frusztrációját és a Szabad Tisztek mozgalmának elégedetlenségét. Ráadásul az Egyesült Államoktól való eltávolodásba az is közrejátszott, hogy Nagíb hiába folytatott titkos megbeszéléseket az amerikai gazdasági segítségről, a Fehér Ház még csak válaszra sem méltatta az egyiptomi kéréseket. 1953 végén tartott beszédében Nasszer arról beszélt, hogy Egyiptom a „pozitív semlegességet” képviseli a Kelet és a Nyugat között, és nem köteleződik el egyik nagyhatalom felé sem.

Ekkor már Washingtonban is érezték, hogyha nem lépnek közbe, akkor előbb-utóbb Kairó a Szovjetuniót fogja megkérni az egyiptomi hadsereg modernizálására. Sőt látva Nagíb perifériára szorulását és befolyásának csökkenését, gyorsan felajánlottak egy rendkívüli, 20 millió dolláros gazdasági és egy körülbelül ugyanekkorra nagyságú katonai segélyt. Ugyanakkor Washington több feltétellel volt csak hajlandó megadni ezt a támogatást. Az egyik, hogy Egyiptom óvatos nyitást tesz Izrael felé és a Szabad Tisztek biztosítják Ben Gurion izraeli miniszterelnököt arról, hogy az új egyiptomi vezetésnek nincsenek háborús szándékai Izraellel szemben. Habár ezekbe a feltételekbe Nasszer többé-kevésbé belement, de a másik amerikai kikötést egyáltalán nem volt hajlandó elfogadni, mert szerinte az sértette volna Egyiptom szuverenitását. Kairónak ugyanis el kellett volna fogadnia a MAAG-ot (Military Assistance Advisory Group – Katonai Kiszegítő Tanácsadó Csoport), amely lényegében hivatalos amerikai katonai missziót jelentett. Ezenfelül az amerikai vezetésben azzal is számoltak, hogy a fegyverekért cserébe Egyiptom igent mond majd az akkoriban formálódó, közel- és közép-keleti országokat magában foglaló, nyugati vezetésű szövetségi rendszerre. Ez azonban Nasszer szerint az egyiptomi szuverenitás durva megsértése lett volna, mivel mindvégig „feltételek nélküli fegyvervásárlási egyezményt szeretett volna” kiharcolni magának, lehetőleg minél gyorsabban, de a nyugati országokkal folytatott fegyvervásárlási tárgyalások lassúsága és a szerinte teljesíthetetlen feltételek miatt elkezdett új alternatívák felé nézni.

Nasszer keleti blokkhoz való fordulásának okai

Nasszer nem kizárólag az Egyesült Államokkal való konfliktusok és a fegyvervásárlási tárgyalások lassúsága miatt döntött úgy, hogy Egyiptomot inkább a Szovjetunió felé fordítja. Kezdetben ő és a Szabad Tisztek nagy része is ellenséggént tekintett a helyi kommunistákra, és a Szovjetunióval sem szimpatizáltak. Nemcsak azért, mert a Kreml támogatta az egyiptomi kommunista mozgalmakat, hanem azért is, mert Moszkva túl szoros kapcsolatot ápolt Izraellel. A fordulat 1955-ben következett be, ugyanis ebben az esztendőben több olyan jelentőseseményre került sor, amely meggyőzte Nasszert, hogy a szovjetektől, vagy valamelyik szövetségesüktől szerezzék be a szükséges hadianyagokat. Olyan eseményekről van szó, mint a Bagdadi Paktum aláírása, az 1955-ös gázai konfliktusok, a bandungi konferencia és az új szovjet közel-keleti politika.

⁴ SADAT 1978. 126.

A Bagdadi Paktum aláírása

1955 előtt nem kevés nyomásgyakorlás érkezett mind az Egyesült Államok, mind Nagy-Britannia felől, hogy Egyiptom legyen tagja egy akkoriban még formálódó szövetségnek. A kezdetben MEC (Middle East Command – Közel-Keleti Parancsnokság), majd később MEDO (Middle East Defense Organization – Közel-Keleti Védelmi Szervezet) név alatt futó szövetségi rendszer eredeti célja az volt, hogy feltartóztassa és körbezárja a Szovjetuniót a Közel-Keleten és Közép-Ázsiában. 1955 elején Anthony Eden brit miniszterelnök Kairóba utazott és a Nasszerral folytatott beszélgetések során többször felvetette, hogy „Egyiptom csatlakozása a szervezethez igencsak kedvező fordulat lenne”. Ezt azonban sem az egyiptomi vezérkar, sem a legtöbb tiszt nem támogatta, mivel szerintük a MEDO valójában nem volt más, mint a brit dominancia és befolyás újabb formája. Az egyiptomi államfőnek leginkább az nem tetszett, hogyha Kairó csatlakozik egy ilyen szervezethez, akkor a Szezei-csatorna továbbra is London fennhatósága alatt marad, ráadásul brit katonák visszatérhetnek az egykori katonai bázisaikra. Ezenfelül Nasszer nem hitt a szovjet fenyegetésben, expanzióban és veszélyben sem, s leginkább azt kifogásolta, hogyha Kairó csatlakozna a MEDO-hoz, ezzel megszűnne nemcsak Egyiptom, hanem minden arab ország semleges pozíciója és a Nyugat vazallusai lennének.⁵ Amikor 1955 januárjában Törökország és Irak aláírt egy közös védelmi szerződést, amely a MEDO alapkövének számított, Nasszer még nem bírálta a formálódó szövetséget. De amikor 1955. február 24-én Bagdadban Irakon és Törökországon kívül Irán, Pakisztán és Nagy-Britannia is csatlakozott a védelmi szerződéshez, ami később úgy vonult be a történelembe, mint a Bagdadi Paktum, akkor Nasszer már mereven elutasította a formálódó szövetséget és többször keményen kritizálta azt.

Fegyveres konfliktusok Gázában

Kezdetben Izrael kedvezően fogadta az egyiptomi forradalmat, maga Ben Gurion is pozitívan nyilatkozott a tisztokról, köztük Nasszerről. Nasszer szintén igyekezett normális kapcsolatokat kiépíteni Izraellel, hisz tudta, hogy Egyiptom sokkal rosszabbul kerülne ki egy újabb háborúból. A változás és a feszültebb légkör 1954 végén köszöntött be. 1955. február 25-én arab beszivárgók tüzet nyitottak izraeli civilekre Rehovot városában, amelyben többen is életüket veszítették. Az izraeli vezetés Nasszert tette felelőssé, mert az egyik támadónál olyan dokumentumokat találtak, amelyeken rajta volt az egyiptomi hírszerzéshez pecsétje.⁶ Megtorlásként az izraeli vezetés 1955. február 28-án katonai hadműveletet – „Fekete Nyíl” – indított az 1949 elején kairói közigazgatás alá került Gázai övezet ellen. Izraeli oldalról mintegy 150 ejtőernyőst vettek be, s a harcokban 38 egyiptomi és 8 izraeli katona veszítette életét. Az eset példátlan felháborodást váltott ki nemcsak Egyiptomban és a régióban, hanem az ENSZ-ben is. A szervezet hallgatólagos támogatásával Kairó lezárta az Akabai-öblöt az izraeli hajózás és légi forgalom elől. A fegyveres összecsapás egyik legfontosabb következménye volt, hogy az addig kizárólag a belpolitikai stabilitással és hatalmának konszolidációjával foglalkozó Nasszer szembesült azzal, hogy foglalkoznia kell Izraellel és megfelelő választ kell adnia a konfliktusra.⁷ Ugyanakkor nem engedett a tisztikar követeléseinek és nem indított büntetőexpedíciót Izrael ellen. Nasszer tudta,

⁵ BARNETT 1998. 107–109.

⁶ HESI 1999. 56.

⁷ GOLDSCHMIDT 1997. 306.

hogy az egyiptomi hadsereg által használt fegyverek alulfejlettsége már az első arab–izraeli konfliktusban bebizonyosodott és addig nem indíthat támadást vagy katonai akciót a zsidó állam ellen, amíg nincsenek komoly nehézfegyverek az egyiptomi hadsereg birtokában.

A bandungi konferencia

A Bandungban rendezett konferencia fontos állomás volt Nasszer életében és ezzel együtt Egyiptom történelmében. Az elnök különösen nagy reményekkel készült az április 18-i rendezvényre. A beszédeiben és kijelentéseiben – majd az 1957-ben megjelent *A forradalom filozófiája* című könyvében – többször említést tett a „pozitív semlegességről”, a pánafricanizmus és a pánarabizmus megvalósításáról, valamint a „tömbön kívüliségről”. Örömmel látta, hogy a semlegesség eszméje nemcsak benne fogant meg. A konferencia más szempontból is meghatározó volt a számára. Az egyiptomi elnök ugyanis a háttérben megbeszélést folytatott Csou En-laj kínai külügyminiszterrel arról, hogy kiemelten érdeklődik a szovjet fegyverek és üzleti lehetőségek iránt. A kínai diplomáciai vezetője biztosította az egyiptomi vezetőt, hogy amint hazaér, értesíti a Kremlt a kérésről és beszámol a reakciókról.

Az új szovjet külpolitika a Közel-Keleten

Sztálin halála után jelentős változások álltak be a szovjet közel-keleti politikában. Moszkva egyre nagyobb érdeklődést tanúsított az arab országok iránt, főleg azért, mert tisztában volt az Egyesült Államok feltartóztatási törekvéseivel és a MEDO küszöbön álló létrehozásával. Az 1947-ben életbe léptetett Zsdanov-doktrína, miszerint a világ két (reakciós és progresszív) részre oszlott, s „harmadik út egyszerűen nem létezik”, fokozatosan érvényét veszítette a szovjet külpolitikában, a helyébe pedig egyfajta „globális elkötelezettségű stratégia” lépett.⁸ Ezért 1954-től kezdve a Szovjetunió arabbarát politikát kezdett folytatni a régióban: támogatta Egyiptom britellenes pozícióját és Kairó mellé állt a szudáni kérdésben is. Márciusban Moszkva először vétózott meg az ENSZ-ben egy arab–izraeli konfliktussal kapcsolatos határozattervezetet, amely felhatalmazta volna Izraelt arra, hogy szabadon használja a Szezi-csatornát.⁹

Nasszer számára a legnagyobb meglepetést – és egyben legnagyobb reményt a szovjet nehézfegyverek megszerzésére – az jelentette, hogy 1954-ben a Szovjetunió és Szíria fegyvervásárlási szerződést kötött egymással. Ez volt az első eset, hogy egy, a keleti blokkhoz tartozó állam és egy arab ország ilyen jellegű szerződést kötött egymással.¹⁰ Kairó számára a változó szovjet hozzáállás újabb ékes bizonyítéka volt, amikor a Szovjetunió külügyminisztériuma közleményt adott ki a „Közel- és a Közép-Kelet biztonságáról”. Az április 16-án közzétett nyilatkozat elsősorban a nemrég megkötött Bagdadi Paktumról szólt, amelyet Moszkva határozottan elítélt, mivel „a Közel- és a Közép-Keleten felállított katonai tömbökre nem a térség országainak van szükségük, hanem az agresszív amerikai és brit köröknek”.¹¹ A szovjet nyilatkozat jelentősége leginkább abban ragadható meg, hogy megszólította a MEDO-ból kimaradt államokat, tehát

⁸ J. NAGY 2006. 24.

⁹ GOLAN 1990. 44–46.

¹⁰ Uo. 140.

¹¹ LUGOSI 2006. 316–317.

Egyiptomot, Szíriát, Szaúd-Arábiát. Lényegében védelmet ígért az „agresszív tömbesítéssel szemben” és támogatta a szorosabb együttműködést Damaszkusz, Kairó és Rijád között a biztonságos Közel-Kelet érdekében.

Nasszer ekkor látta elérkezettnek az időt arra, hogy fegyvervásárlási tárgyalásokba kezdjen a Szovjetunióval. Kairó 1955 tavaszán a damaszkuszi szovjet nagykövetségen keresztül nyújtotta be a fegyvervásárlási igényeit a Kremlnek. Az egyiptomi elnök lényegében megismételte a Csou En-lajon keresztül küldött üzenetet és a szovjet vezetésben ekkor kezdték el komolyan venni Nasszer kéréseit. Moszkva Dimitrij Sepilovot küldte Kairóba tárgyalni, aki akkor hivatalosan a *Pravda* főszerkesztője volt, de 1956-ban ő lett Szovjetunió külügyminisztere. A szovjet delegáció 28 millió dolláros katonai segélyt ajánlott fel Kairónak, többek közt 30 db MiG-15-öst, 20 db IS-3 tankot és néhány IL-28-as bombázót, cserébe viszont azt kérték az egyiptomiaktól, hogy nyersanyagban, főleg gyapotban fizessenek. Habár a Kremlben szinte mindenki támogatta Egyiptom szovjet fegyverekkel történő ellátását, mégis aggódtak az esetleges következmények miatt. Tudták ugyanis, hogy ezzel a lépéssel egyértelműen kivívják majd az Egyesült Államok haragját és lépésre kényszerítik Washingtont. Ez pedig végső soron oda vezethetett volna, hogy az amerikai vezetés több fegyvert szállít a közel-keleti szövetségeseinek és Izraelnek, s ezzel intenzív fegyverkezési verseny vette volna kezdetét a régióban. Azonban hamarosan sikerült megtalálni a tökéletes megoldást a gordiuszi csomó feloldásához: Csehszlovákiát.

Tárgyalások Csehszlovákiával

Annak ellenére, hogy a Kremlben komolyan vették az egyiptomi államfő kéréseit, Antonín Zápotocký, a Csehszlovák Kommunista Párt főtitkára és közvetlen köre sokkal szkeptikusabb volt Nasszerrel kapcsolatban, mivel Prága gyakran bírálta az új vezetést az egyiptomi kommunistákkal szemben alkalmazott bánásmódja és a Szabad Tisztek nacionalista irányvonala miatt. A CSKP-ban igazából azt sem tudták, hogy miképp fogadják a Szabad Tisztek fellépését és a monarchia bukását, ráadásul az egész csehszlovák vezetést megdöbbenette a forradalom „gyorsasága”. Az irányítás a Forradalmi Parancsnoki Tanács kezébe került, amely betiltott minden politikai pártot. 1953. június 18-án kikiáltották az Egyiptomi Köztársaságot, 1954 novemberére már Nasszer volt a kormányfő, az FPT elnöke és az államfő is. A nagyköveti jelentésekből kitűnik, Prága meg volt győződve arról, hogy Nasszer üldözi a helyi kommunistákat, ezért egyáltalán nem szimpatizáltak az egyiptomi vezetéssel, sőt mindenféle együttműködést lehetetlennek tartottak a Szabad Tisztekkel.¹²

Változás a csehszlovák–egyiptomi viszonyban 1955 elején következett be. 1955 májusában delegációt menesztettek Kairóba. Jaroslav Kohot, a delegáció vezetője csak kézifegyvereket ígért, 200 db pisztolyt és 120 000 lőszeret. Mivel az egyiptomiak már nagyon szerettek volna komoly fegyverhez jutni, és a Kreml is fokozta a nyomást Prágára, hogy adjon el repülőket és tankokat, a CSKP végül belement az üzletbe, sőt sokkal kedvezőbb ajánlattal állt elő: 80 db MiG vadász-

¹² Egyiptomban két kommunista szervezet működött ekkoriban, a HADITU és a Kommunista Párt Frakció. Az Ibrahim Abdel-Halim által vezetett Demokratikus Mozgalom a Nemzeti Felszabadulásért (arab mozaikszóval HADITU) pozitívan nyilatkozott a Szabad Tisztekről. Ugyanakkor a riválisnak számító KPF, amelyben a szervezet véleménye szerint az „igaz kommunisták” ültek, „fasiszta csoportnak” tartotta a Szabad Tiszteket és a HADITU-t az ő bábjuknak nevezte. A csehszlovák nagykövetség az „ideológiailag sokkal megbízhatóbb” KPF beszámolóira támaszkodott és írásaira hivatkozott.

gép, 20 db bombázó, 100 db nehézpáncélos és 24 db 105 mm-es ágyú került a már meglévő kézfegyverek mellé.¹³

Az egyiptomi fél elfogadta az ajánlatot, csupán egy kikötést szabott: mivel tartottak a nyugati reakcióktól, arra kérték Csehszlovákiát, tartsa titokban az üzletet, sőt augusztus 15-e előtt lehetőleg egyetlen csehszlovák hajó se fusson be Alexandriába, mivel akkora várták a brit és az amerikai szállítmányokat. Habár az egyiptomiak fegyvervásárlási szándéka már ekkor biztos volt, annak pontos méretéről még augusztusban sem sikerült megegyezni. Ennek oka, hogy Nasszer sem tudta igazán, meddig mehet el úgy, hogy ne dühítse fel a nyugati országokat. Ugyanis az egyiptomi vezető sejtette, hogyha túl sok és túl komoly fegyverekre tenne szert az egyiptomi haderő, akkor válaszul Izrael is kapna nyugati nehézfegyvereket, bombázókat vagy akár hadihajókat. Végül Nasszer hezitálásának egy újabb határincidens vetett véget, amikor izraeli határőrök tüzet nyitottak egyiptomi katonákra és az összecsapás egy egyiptomi tiszt életét követelte. Augusztus 22-én Ali Szabri külügyminiszter berontott a szovjet nagykövetségre és nagyon erélyesen követelni kezdte a fegyverszállítmányokat, mivel szerintük a határincidens közvetlen kapcsolatban áll a Szudánban augusztus 18-án kitört Anyanya-felkeléssel és ott is „Izrael mozgatja a szálakat”.¹⁴ Végül a szovjet vezetés is zöld jelzést adott a csehszlovák–egyiptomi fegyvervásárlási szerződés megkötésének.

A csehszlovák–egyiptomi fegyvervásárlási egyezmény

„Csehszlovákiától viszont olyan választ kaptunk, amelynek értelmében kész az egyiptomi hadsereg szükségleteinek megfelelően fegyvereket juttatni, kereskedelmi alapon, bármely kereskedelmi ügyletűz hasonló tranzakció útján. Megállapodtunk, és az elmúlt héten Egyiptom fegyverszállításra vonatkozó kereskedelmi szerződést kötött Csehszlovákiával. Ez a megállapodás lehetővé teszi Egyiptom számára, hogy hazai termékekkel – azaz gyapottal és rizzsel – fizessen. Ezt az ajánlatot hálásan elfogadtuk. Ily módon, testvéreim, a forradalom elérte az egyik célját, az erős nemzeti hadsereg létrehozását elérhetjük”¹⁵ – jelentette ki szeptember 27-én Nasszer az egyiptomi rádióban, amikor a csehszlovák–egyiptomi fegyvervásárlási szerződésről beszélt. Habár magát a szerződést szeptember 12-én írták alá Prágában, de az egyiptomi elnök két hétig várt a bejelentéssel, mivel felkészült a nyugati reakciókra és az esetleges válaszlépésekre. A csehszlovák vezetést rosszul érintette, hogy Nasszer nem csinált titkot a szerződésből és világgá kürtölte azt. Viszont a CSKP nem ítélte el az egyiptomi államfőt, mivel egyenesen Moszkvából jött az utasítás: „Nem szabad Nasszert sem nyilvánosan, sem titokban felelősségre vonni, mert azzal sérülnének nemcsak az egyiptomi, hanem az arab országokkal fenntartott kapcsolatok, s Nasszer közzétételét [a fegyvervásárlásról – KL] helyes lépésnek tartja.”¹⁶ A keleti blokk országai egy ideig még halogatták a bejelentést és a fegyvervásárlás tényének elismerését. Október 1-jén tettek róla említést a szovjet sajtóban, két nappal később pedig a CSKP a hivatalos közleményben ismerte el annak megkötését.

A csehszlovák–egyiptomi szerződés nagyságrendben és fegyverek minőségében egyaránt precedenst teremtett. A csehszlovák körökben „105-ös akciónak” nevezett hadművelet keretében az alábbi fegyverekben részesült az egyiptomi hadsereg: 86 db MiG–15, 220 db BTR–152-es

¹³ LARON 2007. 32.

¹⁴ Uo. 35–36.

¹⁵ LUGOSI 2006.315.

¹⁶ NA, A ÚV KSC, f. 02/2, sv. 64.ar. j. 80, b. 1, schüze PB ÚV KSC zedne3. 10. 1955.

csapat szállító, 200 db T-34-es, 50 db SAU-100 önjáró löveg, 92 teherautó, 12 torpedónaszád, egy transzporthajó, több ezer kézfegyver, 10 000 db gyalogsági akna, 200 db tankelhárító töltet, 170 db légvédelmi ágyú (85 mm és 37 mm), 24 db rakétavető, négy db P-8-as radar. A vásárlás értéke elérte a 921 millió koronát; Kairó nem készpénzzel, hanem százezer tonnányi gyapottal fizetett. Prága három részletben küldte el a szállítmányt, az első már október 25-én befutott Alexandria kikötőjébe.¹⁷ A fegyvervásárlási szerződést kissé beárnyékolta, hogy Nasszer folyamatos kérése ellenére nem kapta meg az IS-3 (Josef Stalin-3) nehézpáncélosokat, két torpedónaszádot és három tengeralattjárót.¹⁸ Ennek ellenére az egyiptomi tisztikar és katonai vezetése elégedett volt a szerződéssel, a lakosság szintűgy üdvözölte a lépést, főleg azért, mert „megőrizték az ország szuverenitását”.

Konklúzió – A történelem megismétli önmagát?

Az 1955-ben kötött csehszlovák–egyiptomi fegyvervásárlási megállapodást Galia Golan amerikai Közel-Kelet-szakértő úgy értékelte, hogy „*a szerződés drámai bizonyítéka volt [a szovjetek – KL] új közel-keleti politikájának és a kapcsolatoknak*”.¹⁹ A fegyvervásárlási szerződéssel ugyanis megszületett egy új modell, amit később a szovjet vezetés gyakran alkalmazott: a Szovjetunió gyakran nem közvetlenül, hanem Csehszlovákián keresztül szállított fegyvereket a harmadik világba. Moszkva később nemcsak az arab államoknál, hanem például Kubánál, Etiópiánál és még számos szövetségesénél felhasználta Prága közvetítő szerepét. Így nem lehetett Moszkvát azzal vádolni, hogy közvetlenül szállít fegyvereket a konfliktusos régiókba, mivel azt egy (legalábbis papíron) független külpolitikával rendelkező ország végzi, amely történetesen szövetségben van a Szovjetunióval. Ezzel párhuzamosan a szerződés megkötésével Nasszer még inkább az arab országok figyelmének középpontjába került, sőt hirtelen „megkerülhetetlen tényezővé vált” azok számára, akik szintén szovjet nehézfegyverek után áhítottak. Nasszer gyakran vállalt közvetítő szerepet az arab és a keleti blokk országai között. Például az egyiptomi elnöknek nem kis szerepe volt abban, hogy 1956–1958 között Damaszkusz és Prága hat fegyvervásárlási egyezményt kössön egymással.²⁰ Azonban a legjelentősebb következménye az 1955-ös csehszlovák–egyiptomi fegyvervásárlási szerződésnek az volt, hogy Egyiptom a Szovjetunió egyik legfontosabb szövetségesévé vált a Közel-Keleten, s számos dimenzióban fontos együttműködésre került sor. A nyugati országok ezt követően döbbsentek rá, hogy egyrészt a Szovjetunió mennyire komolyan érdeklődik a Közel-Kelet iránt és lényegében a körbezárására tett erőfeszítések, vagyis a MEDO, kudarcot vallottak. Tehát a fegyvervásárlási szerződés alaposan meghatározta nemcsak Egyiptom és Csehszlovákia kapcsolatát, hanem a hidegháború későbbi menetét is. Néhányan már akkoriban érezték, hogy a csehszlovák–egyiptomi szerződésnek jelentős következményei lesznek a közeljövőre nézve, sőt az 1955-ös esztendő fordulópontnak tekinthető majd a hidegháborúban. Talán Hurewitz, az amerikai *Atlantic Monthly* újságírója szavai tükrözik legjobban vissza az akkori sejtelmeket: „*Amikor a jövő történészei leírják jelenkorunk történéseit, akkor az 1955 júliusától szeptemberig tartó időszakot kritikus időszakként fogják nevezni, amely fordulópont volt a hidegháború evolúciójában.*”²¹

¹⁷ SIEBER – ZÍDEK 2009. 57.

¹⁸ LARON 2007. 37.

¹⁹ GOLAN 1990. 45.

²⁰ SIEBER – ZÍDEK 2009. 274–275.

²¹ HUREWITZ 1956. 46.

Ugyanígy nagyon valószínű, hogy a 2014. szeptember 17-én aláírt egyiptomi–orosz fegyvervásárlási egyezménynek hasonló következményei és kihatásai lesznek nemcsak a két ország viszonyára, hanem a régióra és a globális politikára nézve is. 2015 elejéig a 2014 májusában megválasztott Abdel-Fattah asz-Szisi háromszor találkozott Vlagyimir Putyin orosz elnökkel, miközben Barack Obamával egyszer sem, sőt 2014 nyarán lemondta a washingtoni útját, pedig egyenesen a Fehér Házból jött a meghívás. Az egyiptomi és orosz államfői találkozók közül eddig a 2015. február 9–10-i volt a legjelentősebb, mivel akkor több politikai, gazdasági, energetikai és katonai egyezményt írtak alá a felek. Ezek közül a legfontosabbak: Egyiptom szabadkereskedelmi övezetet hoz létre az Eurázsiai Gazdasági Unióval, Oroszország építi meg Egyiptom első atomerőművét az ország északi részén, orosz ipari övezet létesül a Szezi-csatorna közelében. Továbbá nem hagyható figyelmen kívül az a fajta politikai megállapodás sem, miszerint Kairó támogatja Oroszország Szíria-politikáját és a válság rendezésére tett erőfeszítéseit, cserébe Moszkva kiáll Kairó Líbia-politikája mellett.²² Minden jel szerint az egyiptomi–orosz – főleg biztonságpolitikai–együttműködés folytatódni fog a jövőben, sőt 2015-ben Egyiptom és Oroszország évtizedek óta először tartanak egyszerre két hadgyakorlatot is.

Figyelembe véve az elmúlt időszakban bekövetkezett eseményeket (például hogy Bassár el-Aszad szíriai elnök továbbra is megmaradt orosz szövetségesnek, Vlagyimir Putyin és Recep Tayyip Erdogan török miniszterelnök 2014 végi találkozója után jelentős javuláson mennek keresztül a török–orosz kapcsolatok, Moszkva szorosabb katonai kooperációról szóló szerződést írt alá Nicosiával az orosz hadihajók állomásozásáról Cipruson), bátran kijelenthető, hogy Oroszország ismételen meghatározó tényezővé vált a Kelet-Mediterráneumban, ugyanúgy, mint az 1955-ös csehszlovák–egyiptomi fegyvervásárlási szerződést követően. *

FELHASZNÁLT IRODALOM

Levéltári források

AMZV – Archiv Ministerstva Zaharničních Věcí ČR (A Cseh Külügyminisztérium Archivuma)

NA – Národní Archiv (Nemzeti Archivum)

Publikált források

LUGOSI Győző (szerk.) (2006): *Dokumentumok a Közel-Kelet XX. századi történetéhez*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.

SIEBER, KAREL – ZÍDEK, PETR (2009): *Československo a Blízkývýchod v letech 1948–1989*. Praha, Ústav mezinárodních vztahů.

Sajtó és folyóiratok, internetes cikkek

Egyptreceives 10 Apachehelicopters from U.S. sources. In *Reuters* (2014.12.20.) Forrás: <http://www.reuters.com/article/2014/12/20/us-usa-egypt-apaches-idUSKBN0JY0JS20141220> Hozzáférés: 2015.03.05.

HUREWITZ, JAMES (1956): *Our Mistakes in Middle East*. In *Atlantic Monthly*. Vol.198. 46-52.

Tanulmányok és szakpolitikai elemzések

BARNETT, MICHAEL (1998): *Dialogues in Arab Politics: Negotiations in Regional Order*. New York, Columbia University Press.

GINAT, RAMI (1993): *The Soviet Union and Egypt, 1945-1955*. London, Frank Cass.

²² NAUMKIN 2015.

- GOLAN, GALIA (1990): *Soviet Policies in the Middle East From World War Two to Gorbachev*. Cambridge, Cambridge University Press.
- GOLDSCHMIDT, ARTHUR (1997): *A Közel-Kelet rövid története*. Budapest, Maecenas.
- HESI, CARMEL (1999): *Intelligence for Peace: The Role of Intelligence in Times of Peace*. London, Routledge.
- J. NAGY LÁSZLÓ (2006): *Magyarország és az arab térség*. Szeged, JATEPress.
- KALMÁR ZOLTÁN (2009): *Nincs Béke a Közel-Keleten*. Budapest, Áron Kiadó.
- LARON, GUY (2007): *Cutting the Gordian Knot: The Post-WWII Egyptian Quest for Arms and the 1955 Czechoslovak Arms Deal*. Washington, Arms Deal Cold War International History Project Working Paper No. 55.
- RUBIN, BARRY (1982): America and the Egyptian Revolution. *Political Science Quarterly* Vol. 97. No. 1. 73–90.
- NAUMKIN, VITALY: *Russia and Egypt's 'New Partnership'*. In *Al-Monitor* (2015.02.10.) Forrás:<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/02/egypt-efforts-libya-army-russia-weapons.html>
Hozzáférés: 2015. 03. 06.
- SADAT, ANWAR (1978): *In Search of Identity an Autobiography*. News York, Harper Collins.